
 TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

BEZSENYI TAMÁS
Az első magyar sorozatgyilkos bérgyilkosságai I.¹

A Szeged környéki tanyavilágban a XX. század első felében egy *Pipás Pista* nevű napszámos több alkalommal is emberölést követett el. A később ellene indult per és a róla szőtt legendák szerint egyaránt csak házas férfiakat ölt meg, akik a felbujtó feleségek elmondása alapján iszákosak, erőszakosak és erkölcstelenek voltak. Pipás az ilyen nők helyzetét közelről ismerte, hiszen – neve ellenére – ő is az volt; rossz házassága ellenére hat gyereket szült, aztán végleg elhagyta a családját, hogy a saját lábára álljon. A szegedi tanyavilágban férfiruhában vállalt napszámos munkát. Ebben az időszakban bérelték fel vagy ajánlkozott emberölésre. Mindenesetre a kötéllel elkövetett gyilkosságokért mindig húst, tejet és egyéb élelmiszereket kért és kapott fizetségként. Vajon Pipás Pista a gyilkosságokkal elégtételt akart venni a férjeken, vagy csupán a mezőgazdasági munka mellett jól jövedelmező „*mellékállást*” választott? Azaz vajon racionális bérgyilkos volt, vagy indulati sorozatgyilkos, esetleg mindkettő egyszerre?²

Ha a kriminalisztika felől közelítünk, akkor a fő kérdés így fogalmazható meg: lehetséges-e a sorozat- és bérgyilkosi jellemzőket egyszerre magán viselő elkövetői magatartás? A mai kriminalisztikai gondolkodás ugyanis nem számol ezzel az együtt állással.³ Egy konkrét, ám unikumnak bizonyuló eset elemzésével mutatom be ennek a szerepnek a lehetőségességét és egyben előfordulásának csekély valószínűségét. Minthogy a kriminalisztikai gondolkodás alapvetően az igazságszolgáltatást céltételező tudományos megismerés⁴, így magának a büntetőeljárásnak az anyaga alapján történeti tényállásból szeretnék következtetni arra, hogy lehetséges-e ez a kettős elkövetői szerep.

Ugyanez a kérdés azonban más színben tűnik fel, ha társadalomtörténeti kontextusába helyezzük a bűncselekmény-sorozatot. A kérdés ebből a néző-

1 A tanulmány második része a következő számban jelenik meg.

2 Itt szeretném megköszönni Harmat Gábor segítségét.

3 Mindezt Kovács Lajos ezredes, az ORFK életvédelmi alosztálya volt vezetőjének szíves közlésére alapozom. Hosszú és sikeres pályája során szerzett tapasztalatai alapján állítja, hogy ezen eset kivételével soha nem találkozott sem munkája, sem tudományos munkája közben ilyen elkövetői „motivációs ficammal”.

4 Angyal Miklós: Episztémé és intuíció a helyszíni és halottszemlén. Bűnügyi Szemle, Különkiadás, 2010/1., 72–74. o.

pontból az, hogy Pipás Pista elkövetői motivációja vajon az anyagi haszon-szerzésben merült ki, vagy inkább az egyéni sértettség és bosszúállás vezérelte cselekedetéről beszélhetünk.

Nemi kérdés?

Pipás Pista társadalmi nemi kérdéséhez röviden áttekintem a korszakban már ismert, de később meghaladottá vált elméleteket.⁵ A szexológia két tizenkilencedik század végi kulcsfigurája, mint *Kraft-Ebing és Ellis* több anyaggyűjtés után kategorizálta és értelmezte a különböző szexuális identitásokat. A homoszexualitás magyarázatát általában a testen belül – egy testi rendellenességhez hasonlóan – keresték.⁶ Kraft-Ebing osztályozta⁷ elsőként a női homoszexualitást, négy különböző típus megállapításával. Ilyen egyebek között a maskulin homoszexuális⁸, aki a női tulajdonságok közül egyedül a genitális orgazmussal bír, és külső megjelenésében inkább férfias. Habár a női homoszexualitást egyértelműen testi fogyatékosként tartották számon, Kraft-Ebing mégis említi a ruhaváltást mint a konvencionális társadalmi szerepeket elutasító gesztust. Ellis⁹ a homoszexualitást úgy értelmezte, mint egy öröklött jellemzőt, amely visszafordíthatatlan, míg *Hirschfeld* számára¹⁰ a homoszexuális valójában egy harmadik nem képviselője. A korabeli európai szexológiai irodalom képviselői kevésbé tekintettek erkölcsi szempontokra, inkább az emberi szexualitás formáit akarták tudományos igénnyel feltárni.¹¹

Magának a maskulin nőnek mint gyilkosnak a képe *Alice Mitchell*hez kötődik, aki 1892-ben, tizenkilenc évesen elvágta barátjának, a tizenhét éves

5 Itt szeretnék köszönetet mondani Hanna Newmannek, hogy a különböző technikai eszközökön keresztül elérhetővé tette nekem a legtöbb külföldi periodikát és monográfiát.

6 Michel Foucault: *A szexualitás története I.* kötet Atlantisz, Budapest, 2003; Martha Vicinus: *They Wonder to Which Sex I Belong: The Historical Roots of the Modern Lesbian Identity.* *Feminist Studies*, no. 3, 1992, pp. 467–497.; Lucy Bland: *Banishing the Beast: Feminism, Sex and Morality.* I. B. Tauris, London, 2002, pp. 36–56.

7 Richard von Kraft-Ebing: *Psychopathia Sexualis, with Especial Reference to Contrary Sexual Instinct: A Medio-Legal Study.* F. A. Davies, Philadelphia, 1894, pp. 24–42.

8 Azért használom a maskulin homoszexuális kifejezést, mert az itt szereplő angol *invert* szó ma már általános értelemben jelent homoszexuálist, és nem specifikusan az ellenkező nem „szerepét magára öltő” nőket.

9 Havelock Ellis: *Studies in the Psychology of Sex, Volume 2: Sexual Inversion.* Random House, New York, 1937, p. 52.

10 Magnus Hirschfeld: *The Homosexuality of Men and Women.* Prometheus, Amherst, 2000, p. 121.

11 A kérdéstről részletesebben lásd Maggie Magee – Diana C. Miller: *She Foreswore her Womanhood: Psychoanalytic Views of Female Homosexuality.* *Clinical Social Work Journal*, no. 1, 1992, pp. 67–87.

*Freda Ward*nak a torkát a tennesseebeli Memphisben. Ellis úgy interpretálta az elkövetőt, mint egy tipikus maszkulin szerepkészlettel jellemezhető homoszexuálist.¹² A nyomozás szerint Alice több esetben együttélésre kérte Fredát, ám az elutasításokkal szembesülve és Freda érzelmeinek lanyhulásával megszületett a motivációja a gyilkossághoz. Az eset akkoriban óriási sajtóvisszhangot váltott ki.¹³ A korszak szexológiával foglalkozó szakemberei Alice esetének hatására nagyobb jelentőséget kezdtek tulajdonítani a homoszexuális személyiségnek.¹⁴ A későbbiekben a pszichoanalitikai vizsgálatok és elméletek nagymértékben építettek ennek a felismerésnek a fontosságára.¹⁵ A freudi heteroszexuális nő- és férfikép hatására a huszadik század közepén egyre inkább mentális betegségként kezelték a homoszexualitás megnyilvánulásait.¹⁶ *Shotwell* az 1940-es évekbeli pszichológiai tanulmányában élt a feltételezéssel, hogy a nők esetében a pszichopátia nagyobb eséllyel kapcsolódik össze szexuális tényezőkkel.¹⁷ Az 1950–1960-as években a szexualitás tudományos definíciói főként pszichiátriai jellegűek voltak.¹⁸ Használtak olyan definíciót, amely szerint a pszichopata kevés morális érzékel megáldott, lelkiismeret nélküli ember, aki képtelen hosszabb távú kapcsolat kialakítására.¹⁹ A Kinsey-interjúk²⁰ hatására fontos felismeréssé vált, hogy nem minden lesbikus magatartás szükségszerűen patológikus. Mindez utat nyitott a heteroszexualitás dominanciájának társadalmi normákkal való ma-

12 Lisa Duggan: The Trials of Alice Mitchell: Sensationalism, Sexology and the Lesbian Subject in Turn-of-the-Century America. *Signs*, no. 4, 1993, pp. 791–814.

13 Lisa J. Lindquist: Images of Alice: Gender, Deviancy and a Love Murder in Memphis. *Journal of the History of Sexuality*, no. 1, 1995, pp. 30–61.

14 Daneel Buring: Lesbian and Gay Memphis: Building Communities Behind the Magnolia Curtain. Taylor and Francis, London, 1997, pp. 145–167.

15 Chris Waters: Disorders of the Mind, Disorders of the Body: Peter Wildeblood and the Making of the Modern Homosexual. In: Becky Conekin – Frank Mort – Chris Waters: Moments of Modernity: Reconstructing Britain, 1945–1964. Rivers Oram Press, London, 1999, p. 59.

16 Jeffrey Weeks: Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexualities. Routledge and Kegan Paul, London, 1985, p. 91.

17 Anna M. Shotwell: A Study of Psychopathic Delinquency. *American Journal of Mental Deficiency*, no. 51, 1946, pp. 57–62. Értelmezi: Estelle B. Freedman: The Prison Lesbian: Race, Class and the Construction of the Aggressive Female Homosexual, 1915–1965. *Feminist Studies*, no. 2, 1996, pp. 397–423.

18 Rebecca Jennings: Lesbian Voices: The Hall Carpenter Oral History Archive and Post-war British Lesbian History. *Sexualities*, no. 4, 2004, pp. 430–444.

19 Maxwell McCord – Joan McCord: The Psychopath: An Essay on the Criminal Mind. Van Nostrand, Princeton, 1964, p. 123.

20 Alfred Kinsey: Sexual Behaviour in the Human Female. Saunders, London, 1953

21 Bridget Taylor: Coming Out as a Life Transition: Homosexual Identity Formation and its Implications of Health Care Practice. *Journal of Advanced Nursing*, no. 2, 1999, pp. 520–525.

gyarázatához²¹. Jó példa erre *Otto Pollack The Criminality of Women* című munkája, amelyben a Lombroso-féle biologizáló tipológiát házasította össze társadalmi faktorok használatával.²²

Az 1970-es évekre ezek a törekvések²³ nagyrészt révbe értek ugyan, de a WHO csak 1988-tól nem kategorizálja a homoszexualitást patológikusként. Bár *Lizzie Seal Thomas* alapján²⁴ párhuzamot von a patológikus homoszexualitás és a maszkulin elkövető nő máig ható sztereotípiái között, mondván a média különböző csatornáit továbbra is életben tartják ezeket a diskurzusokat. Mindamellet *Heidensohn* szerint²⁵ ezeknek inkább csak egy negatív vagy elítélő értelmezése domináns. Noha létezik a maszkulin nő fogalmának pozitív olvasata, amit a tizenkilencedik század végi szexológiai irodalomban megteremtett férfias lesbikus jelöl, aki a huszadik századra vált a szabadság szimbólumává.

A bűnözés nőisége

Pipás Pista nemváltása, vagy legalábbis társadalmi nemi hovatartozásának szerfelett bizonytalan megítélése kézenfekvővé teszi, hogy a gyilkosságsorozatot a női bűnözés fogalma felől is megkíséreljük megérteni.

Raskó Gabriella a női bűnözés történeti vázlatának megrajzolása után arra a konklúzióra jut, hogy a nem uralmi helyzetben lévő nők (értsd: nem *Báthory Erzsébet*) két módját választhatták az erőszakos bűnelkövetésnek. Egyfelől a nyílt erőszakot megfelelő támadófegyverrel az áldozat mozgás- vagy védekezésképtelenségét kihasználva, másfelől a családon belüli munkamegosztásban elfoglalt sajátos női pozíció kihasználásával a rokonságához tartozó személyek lassú és kimódolt megölését legtöbbször mérgezés által. Az előbbi „*primitív, infantilis és impulzív*” módszernek tekintette, habár ennek kriminálstatisztikai szempontú előretörését állapítja meg az 1900-as évek elejétől kezdve.²⁶

22 Értelmezését adja Carol Smart: *Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique*. Routledge and Kegan Paul, London, 1977, pp. 46–53.

23 Jeffrey Weeks: *The World We Have Won: The Remaking of Erotic and Intimate Life*. Routledge, London, 2007

24 Kendall Thomas: *Imagining Lesbian Legal Theory*. *New York City Law Review*, no. 2, 2005, pp. 505–510.

25 Frances Heidensohn: *Women and Crime*. Macmillan, Basingstoke, 1996

26 Raskó Gabriella: *A női bűnözés*. KJK, Budapest, 1978, 152–156. o.

Franciaországból 1825 óta vannak statisztikai adatok a női bűnelkövetésről. *Quetelet* és *Lafargue* művei alapján a bűnöző nők aránya a bűnelkövető férfiakéhoz képest az 1827 és 1831 közötti évek átlagában tíz és fél százalék.²⁷ A tizenkilencedik század végére nézve *Hibbert* azt a következtetést vonta le, hogy a protestáns országokban a nők kriminalitásának aránya magasabb, mint a katolikus államokban, de így is húsz százalék alatt marad.²⁸ Az Osztrák–Magyar Monarchia esetében *Búza László* és *Földesi Béla* vitája adhat fontos támpontokat, mivel utóbbi azt tartotta a női kriminalitás fő jellemzőjének, hogy az erőszakos, többnyire életellenes bűncselekmények elkövetői között a nők felülreprezentáltak.²⁹

Búza László vitatta ezt az álláspontot, mivel azt csak az 1901-es év statisztikai adatai támasztják alá. Ugyanis abban az évben a gyilkosság „a nő által elkövetett cselekményeknek 0,47%-át, a férfiak által elkövetett cselekményeknek pedig csak a 0,18%-át képezi”³⁰. Ám a rákövetkező esztendőben a nőknél ugyanez az arány 0,17 százalékra csökkent, és 0,20 százalékra nőtt meg a férfiaknál. 1903-ban a nőknél mért arány újfent 0,27 százalékra emelkedett, de a férfiaknál 0,12 százalékra csökkent. Az 1905-ös év mindkét nem esetében csökkenést mutatott, amennyiben a gyilkosságokban a mondott érték a nőknél 0,08, míg a férfiaknál 0,09 százalék. A nők magas arányát Búza László azzal magyarázza, hogy míg 1905-ben az élet elleni bűncselekmények 37,1 százalékában nő volt a tettes, addig ezt leszűkítve a „szándékos és indulatos” emberölésre, a nők aránya nagyon csökken. Valójában a nők összességében magas arányát a magzatelhajtások és a gyerekgyilkosságok mint speciális női „deliktumok” okozták.

Irk Albert a női kriminalitás növekedését a gazdasági fejlettség úgymond *mandeville-i*³¹ szimptomájának, civilizációs visszacsapásnak tekintette.³² A *Révai Nagylexikon* vonatkozó szócikke is hasonló megfogalmazással él: „Nyugat felé [...] nagyobb a nők kriminalitása: növekvő, változó a gazdasági élet... kisodortatik a nő természetes köréből [...] kényszerítettik, hogy minél tevékenyebben részt vegyen az anyagiakért való küzdelemben”³³.

27 Adolphe Quetelet: *Physique sociale*. Bruxelles–Paris, 1869, vol. II., pp. 288–289.; Paul Lafargue: *Die Kriminalität in Frankreich von 1840–1886*. Forum der Kriminalistik, 1968, S. 58–59. Idézi Raskó Gabriella: i. m. 152–156. o.

28 Christopher Hibbert: *The Roots of Evil. A Social History of Crime and Punishment*. London, 1963, p. 234.

29 Földesi Béla: *Statisztikai előadások*. 1904, I. sorozat, 147. o.

30 Búza László: *A női kriminalitás*. Huszadik Század, 1908. július, 20. o.

31 Bernard Mandeville *A méhek meséje* című munkájának krédója szerint a gazdasági és társadalmi gyarapodás pozitív következményei nem lehetségesek negatív hatások koegzisztenciája nélkül.

32 Irk Albert: *Kriminológia*. Budapest, 1912, 274–275. o.

33 Révai Nagylexikon 1912. évi 4. kötet, 165–166. o.

A lexikon által említett kényszert a gazdasági prosperitás helyett (vagy mellett) az első világháború hozta magával, amikor „*a női bűnözés részarányai meredek ívben emelkedni kezdtek*”³⁴. Raskó úgy fogalmaz: „*a nők tömeges kilépése a zárt, kontrollált családi körből, a férfiak munkahelyeire való beözönlés, a vele járó szélesebb mozgáslehetőségek és az új igények kriminogén tényezőként hatnak*”. Schafer adatgyűjtéseit alapul véve Magyarországon 1910 és 1913 között évente tíz-tizenegyezer, 1917-re már huszonnégyezer női bűnelkövetőt regisztráltak.³⁵ A szerző magyarázata szerint ezt nem feltétlenül a nők megnövekvő bűnözése, hanem a nemeknek az első világháború miatti kriminológiai szempontból egyenlőtlen megoszlása okozza. Hiszen „*a katonai szolgálat folytán [...] a férfiakat, akik életkoruknál fogva a bűnözés legtevékenyebb résztvevői [...] fegyelmi korlátok akadályozzák bűncselekményeik elkövetésében, de ha a kriminalitás útjára lépnek is, a katonai büntetőbíráskodás illetékessége alá esnek*”³⁶. Hacker hasonló következtetését³⁷ veszi át és tartja magyarázó erejűnek a Bakóczy–Sárkány szerzőpáros.³⁸ A női bűnözők aránya az összes elkövetőhöz viszonyítva az 1923-as 26,8-ről 1938-ra 20,4 százalékra csökkent.³⁹ Egyetértenek Raskóval, hogy európai összehasonlításban a női bűnözés dinamikájában „*a világháborús periódus hullámhegyét leszámítva*” (az összes bűnözéshez viszonyítva) nem látszik emelkedés. Vagyis leszögezhetjük, hogy Pipás Pista a magyarországi női bűnözés úgymond aranykorában tevékenykedhetett.

Ez a Pipás-jelenség statisztikai kontextusa. De mi hajtja a női bűnözőt individuális szinten? Milyen elméleti keret(ek)ben érdemes Pipás elkövetői magatartását kezelni? Habár itt a tartalmi korlátok miatt nincs lehetőségem a női bűnözés individualizáló értelmezésének tudománytörténeti megrajzolására, vizsgálatom szempontjából érdemes azokat a kutatásokat számba venni, amelyeket a tárgyalás során a rendőrök, ügyészek, bírók és törvényszéki orvosok ismerhettek. Elsősorban ilyenek a biológiai irányzat két világhírű képviselőjének, Lombrosónak és Ferrerónak a tételei. A szerzőpáros munkájának alapvető motívuma, hogy a nő nem más, mint fejlődésében visszamaradt férfi, amire nemcsak infantilizmusa utal, hanem erkölcsiségének a férfiéhoz képest alsóbbrendű szintje, aminek fizikai és intellektuális gyengesége ágyaz

34 Raskó Gabriella: i. m. 165. o.

35 Schafer István: A nők kriminalitásának arányairól. Budapest, 1947, 27. o.

36 Uo.

37 Hacker Ervin: A háború hatása a kriminalitásra. Pécs, 1925

38 Bakóczy Antal – Sárkány Mihály: Erőszak a bűnözésben. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2001, 312. o.

39 Schafer István: i. m. 44. o.

meg.⁴⁰ Lombrosóék az ondósejt mozgékonyásával szemben a petesejt mozdulatlanságából vezetik le a női konzervativizmust (konformisták, az újítások ellen foglalnak állást). Mindezekből következik a szerzők számára a nők különösen erős részvét- és gyöngédségérzése. Ilyenformán a kegyetlenség csak a született női bűnözők esetében vetődhet fel, ám akkor sokkal erősebben, mint a férfiaknál. Az 1980-as évek végén erőszakos bűnelkövetőknél talált dupla-Y- (férfi-) kromoszóma bizonyítani látszott ezt a tételt, de kutatások igazolták az alaptalanságát.⁴¹ Lombroso tételének bizonyításához egy *Euripidész-idézet* illik: „Az óceán hullámainak vagy a tűz mindent elnyelő erőszaka borzalmas. A szörnyűség nyomor, de a nő szörnyűbb, mint bármi más.” Illetve egy római közmondás: „Ritka a romlott nő, de ha előfordul, felmúl minden férfit.” Az általa konstruált született bűnöző nő nem abnormális, hanem biológiai értelemben szinte már férfi, és mint ilyen egy szörnyeteg.⁴²

E konklúzió örvén érdemes végiggondolni, hogyan kezeljük egy olyan női elkövetőt, aki életének jelentős részét magát férfinak kiadva töltötte, mindennap leszorított mellel és kalap alá gyúrt hajjal járt elvégezni a férfiaknak szánt napszámos munkát, majd esténként férfitársaival a kocsmában fejezte be a napját. Ha ismerhette volna Lombroso az ügyet, talán saját elméletének igazolását látta volna benne. Ám az ő interpretációjában az effajta transzvesztitizmus és az erőszakos cselekmények közötti szükségszerű kapcsolat azt előlegezi meg, hogy az endogén jellemzőként elgondolt bűnözői hajlam kiteljesedése elősegíti a „*megfelelőbb kinézetet és életvitelt*”. Vajon valóban mindig fennáll-e a női ruha viselése és az erőszakos bűnelkövetések közötti ok-okozati összefüggés? Főként, ha tekintetbe vesszük, hogy a Popper Péter-i értelemben vett kriminális személyiségzavar⁴³ (nem feltétlenül pszichés torzulás, inkább az antiszociális cselekvések interiorizálódása) kialakulása a neurotikus reakciók (az agresszív, alkoholista apa nevelési módjára adott válaszok) elégtelensége esetén jelenik meg antiszociális viselkedési formákban. Vajon ezek közé a megélhetési és nem (feltétlenül) szexuális szempontok miatti férfiruha-viselés egyértelműen beszuszakolható-e?

Mindehhez fel kell tennünk a kérdést, hogy milyen kategóriában beszélhetünk Pipás megjelenéséről. *Nancy Scheper-Hughes és Margaret M. Lock*

40 Cesare Lombroso – Guglielmo Ferrero: Criminal woman, the prostitute, and the normal woman. 2004, pp. 77–81.

41 Deborah Cameron – Elizabeth Frazer: The lust to kill: A feminist investigation of sexual murder. New York University Press, New York, 1987

42 Idézi Carol Smart: i. m. 33. o.

43 Popper Péter: A kriminális személyiségzavar kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 82–112. o.

testkép-definíciója⁴⁴ magában foglalja a kollektív és egyéni reprezentációk egy olyan keverékét, amely az egyén szempontjából kategorizálja a kapcsolatot a környezettel, a külső és belső benyomásokkal, emlékekkel és affektív tudattartalmakkal. Ezek alapján három úgynevezett perspektívát vonultat fel: először az egyéni, majd a társadalmi, legvégül pedig a politikai testet. Pipás esetében az egyéni test hordozza a környezetében élt férfiak (például férj) hatalmat gyakorló magatartását vele szemben, és ilyen értelemben hordja saját ellenségének, későbbi áldozatainak a kinézetét. Társadalmi testként értelmezhető, hogy a férfiak kultúrája nem volt ismeretlen az asszonyok előtt, illetve a férfiak társadalmi beágyazottsága fontossá vált a természeti környezet rossz mezőgazdasági felhasználhatósága miatt. A politikai test valójában az egyetlen kérdéses aspektus; nem egyértelmű Pipás viszonya a korszak politikai kontrolljához, de az első világháború alatti férfihány helyettesítőjeként, majd a férfiak visszatértek az ő gazdasági versenytársukként megjelenő Pipás magára nézve átírta a társadalmi-politikai közmegegyezéseket.

Másfelől érdemes ezzel összevetni *Arthur Frank*⁴⁵ testhasználat-tipológiáját: fegyelmezett, tükröző, domináló és kommunikatív test. Az első rögtön releváns kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban, hogy a férfikülső folyamatos fenntartása milyen rendszabályokat és fegyelmet igényelt tőle annak érdekében, hogy a biológiai neme rejtve maradjon. A tükröző test esetében sokkal inkább egyértelmű, hogy az uralmi pozícióban látott férfiak szokásainak el-sajátítása fontos a társadalmi nemének fenntartása szempontjából (példának okáért munka után kocsmázni járt a napszámos legényekkel). Mindkét testhasználat olyan viselkedést feltételez, ahol a kérdéses egyén nem része a közösségének, inkább azért tagozódik be, hogy használni tudja a közösség adta lehetőségeket.

A domináló testhasználat elsősorban a férfi ruházatához, és a tekintélyt parancsoló kiegészítőként is értelmezhető pipájához kapcsolódhatott, illetve a különböző férfimunkákhoz, amelyek a veszélyt jelentő férfiakkal kapcsolatos félelem és idegesség ellenére teremtettek domináns szerepet. Pipásról azonban nem tudható, hogy konzekvensen törekedett-e egy ilyen testhasználat kialakítására.

Kommunikatív testhasználatról, vagyis olyan önmagát felépíteni kívánó vágyról, amely nem elégszik meg a diádikus kapcsolatokkal, Pipás esetében

44 Nancy Barron: *Living into my Body*. In: Dawn Atkins (ed.): *Looking Queer – Body Image and Identity in Lesbian, Bisexual, Gay and Transgender Communities*. Harrington Park Press, New York, 1998, pp. 5–16., különösen 5–6. o.

45 Uo. 5–16. o., különösen 6. o.

egyáltalán nem beszélhetünk. Hosszabb távú kapcsolatáról nincs semmilyen információ, ő maga sem nevezett meg ilyet tárgyalása során.

Az említett megfontolások alapján a legkézenfekvőbb, ha *Lizzie Seal* nőibűnöző-típológiájából⁴⁶ a maskulin nő típusát használjuk Pipás Pista értelmezésére, minthogy az köti meg legkevésbé a kezünket a későbbiekre nézve. Alapeleme, hogy a maskulin nő biológiai értelemben nő, azonban viselkedése maskulin vonásokat rejt magában. A személyiség autonómiája nemcsak önállóan megteremtett egzisztenciát, hanem sok esetben leszbikus kapcsolatokon keresztül mások eltartását, vagyis egyfajta családfői szerepet is involvál. Ennél a típusnál Seal megjegyzi, hogy egy könnyen elképzelhető és a kriminológiai gondolkodásban is többször megjelenő csoportról van szó. A könnyebb érthetőség kedvéért ennek egyfajta gondolati ívét szeretném röviden „átfogni”. A pozitívista kriminológiában gyökeredző maskulin női bűnöző kép lombrosói modelljét *Glueck és Glueck* fejlesztette tovább a férfias testi jegyekkel jellemezhető nők bűnelkövetési magatartására nézve. *Cowie* 1968-as tanulmánya a női elkövetésről már újfent fizikai jellemzőkkel dolgozott, e szerint a testi nagyság elősegíti az agresszív cselekvést. Utóbbi szerzők inkább abban különböztek Lombrosótól, hogy nem határoztak meg egyértelmű fizikai jegyeket, amelyek a bűnözést okozzák.

A kérdés előbbiekkal ellentétes megközelítése szinte az eddig tárgyalt elméletekkel egy időben kialakult. *William I. Thomas* megközelítésében⁴⁷ egyes nők izgalomra és különféle élvezetekre vágynak, ezért a hagyományos nőszerepet, a passzív pozíciót visszautasítják, hogy kalandot, szabadságot találjanak. Ezzel rokon több freudi alapokon álló elképzelés⁴⁸ a nemi szerepekről, miszerint azok a nők, akik nem tartják magukat női szerepükhöz, veszélyessé válnak a társadalom számára.

Több szociológiai magyarázat is a női bűnöző kategória értelmezésekor él a maskulin aspektusok használatával, főként erőszakos cselekmények esetén. Az elképzelés alapja *Parsonshoz*⁴⁹ köthető, aki a fiatal fiúk rebelliségét olyan kísérletként értelmezte, amely elszakad az anyától és a női szerepektől, hogy

⁴⁶ Lizzie Seal: *Women, Murder and Feminity. Gender Repräsentations of Women Who Kill*. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2011, pp. 24–25.

⁴⁷ William I. Thomas: *The Unadjusted Girl*. Little Brown Company, Boston, 1923

⁴⁸ Dorie Klein: *The Etiology of Female Crime*, *Issues in Criminology*, no. 2, 1973, pp. 3–30.; Cathy S. Widom: *Female Offenders: Three Assumptions about Self-Esteem, Sex-Role Identity, and Feminism*. *Criminal Justice and Behaviour*, vol. 6, no. 4, 1979, pp. 365–382.

⁴⁹ Talcott Parsons: *Certain Primary Sources and Patterns of Aggression in the Social Structure of the Western World*. *Psychiatry*, no. 2, 1947, pp. 167–181.

megteremthesse magát. Ezzel szemben a lányok példaképként tekintenek az anyjukra, és egy törvénytisztelő, konformista viselkedést sajátítanak el.

Cohen elmélete kidolgozásakor⁵⁰ több szempontot is átvett Parsonstól, minthogy számára a munkásosztályból származó fiúk fiatalkori bűnelkövetése a férfiasságuk igazolása, korlátozott lehetőségeik erőszakos kiterjesztése. A lányok azonban kerülnek az ilyen elkövetői magatartást nőiességük fenntartása érdekében, ezért inkább hajlamosak a konformizmusra. Azonban ha egy nő mégis rebellissé válik, akkor is inkább jellemzi promiszkuitás, mintsem erőszakos cselekményekben való részvétel. Itt már megjelenik a maskulin női bűnöző szexuális orientációjának kérdése, de önálló női bűnöző képpel még nem dolgozik.

Az említett szociológiai magyarázatok olyannyira beágyazták a női bűnelkövetés és a maskulin magatartás kapcsolatát, hogy ezeket a kortárs kriminológiai szakirodalom is használja és alakítja.⁵¹

Lizzie Seal értelmezésében Parsons és Cohen elméletének implicit konklúziója, hogy a maskulin bűnöket (például gyilkosság) elkövető nők maguk is maskulin szerepet öltenek. Az elmélet kiterjesztése, a női bűnözés „*férfiasításával*” szemben fogalmazta meg *Naffine*⁵² a maga kritikáját, mondván a női bűnözés feminin jellegének is több, fontos színtere van; mint például az áruházi lopás, amely nagyrészt a család támogatása érdekében történik.

A feminista kriminológia több képviselője⁵³ ennél tovább menve kétségbe vonta, hogy a patológikusnak tűnő erőszakos bűncselekményeket elkövető nők minden esetben társadalmi nemüket tekintve férfiak lennének. Habár *Rafter*⁵⁴ emlékeztet arra, hogy a bűnözés népszerű reprezentációi a média több csatornáján⁵⁵ át leginkább a maskulin nő gyilkost artikulálják. Ezzel

50 Albert K. Cohen: *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. Free Press, New York, 1955

51 Anthony Whitehead: *Man to man Violence: How masculinity May Work as a Dynamic Risk Factor*. *The Howard Journal of Criminal Justice*, no. 4, 2005, pp. 411–422.; Clare F. Byrne – Karen F. Trew: *Pathways Through Crime: The Development of Crime and Desistance in the Accounts of Men and Women Offenders*. *The Howard Journal of Criminal Justice*, vol. 47, iss. 3, 2008, pp. 238–258.

52 Ngaire Naffine: *Female Crime: The Construction of Women in Criminology*. Allen and Unwin, Sydney, 1987; Ngaire Naffine: *The Masculinity-Feminity Hypothesis: A Consideration of Gender-Based Personality Theories of Female Crime*. *British Journal of Criminology*, no. 4, 1985, pp. 365–381.

53 Kathleen Daly: *Different Ways of Conceptualizing Sex/Gender in Feminist Theory and their Implications for Criminology*. *Theoretical Criminology*, no. 1, 1997, pp. 25–51.; Meda Chesney-Lind – Michele Eliason: *From Invisible to Incurable: The Demonization of Marginalized Women and Girls*. *Crime Media Culture*, no. 1, 2006, pp. 29–47.

54 Nicole H. Rafter: *Crime, Film and Criminology: Recent Sex-Crime Movies*. *Theoretical Criminology*, no. 3, 2007, pp. 403–420.

55 A kérdést részletesen tárgyalja David Schmid: *Natural Born Killers – Serial Killers in American Culture*. Chicago University Press, Chicago, 2005.

kapcsolatban a Magyarországon is ismert *A rém*, illetve a *Magasfeszültség* című alkotások említhetők. Az előbbi olyan valós esetet dolgoz fel, amelyet Lizzie Seal is felhasznál saját maszkulinnő-típusánál. *Aileen Wuornos* michigani prostituált egy év leforgása alatt hét ügyfelét lőtte le. Homoszexuális párkapcsolatának másik tagját látta el az áldozatok pénzéből, habár többször hivatkozott önvédelemre a gyilkosságok elkövetésénél. Az utóbbi filmes példa teljes egészében fikciós; egy egyetemista lány a szülei vidéki házába meghívja barátnőjét, ahol az éjszaka folyamán a családot brutális kegyetlenséggel megöli egy férfi, és a lányukat elrabolja. A főhős barátnő ki akarja szabadítani, de a film végére kiderül, hogy a testes férfi és a barátnő egy és ugyanazon személy. Külön nem kitérve a különböző bűnüldöző szervek munkájáról szóló sorozatokra Lizzie Seal egyetért Rafter elképzelésével, hogy az ilyen műsorokban megjelenő narratívák mintát adhatnak elkövetők, illetve magyarázó erejűek lehetnek áldozatok és szemtanúk számára.

Elkövetési módszerek

Az FBI bűncselekményeket osztályozó kézikönyve⁵⁶ (*Crime Classification Manual*) sorozatgyilkosnak tekinti, aki három vagy több elkülönült esetben, több különböző helyszínen követett el emberöléseket és a gyilkosságok között időben úgynevezett nyugalmi idő, mondjuk néhány hét telt el. A magyar bűnügyi gyakorlattal szemben az amerikai legalább három eset után beszél sorozatgyilkosról. A több különböző helyszín kitétel a tömeggyilkosokat zárja ki, míg a nyugalmi időszak a több helyszínen, akár rövid időközönbségekkel ámokfutóként gyilkolókat. Illetve az utóbbi kettőtől megkülönbözteti a sorozatgyilkost az áldozat pontos kiválasztása és megölésének eltervezése, vagy legalább a vágyakozás ez iránt. Ezt az osztályozási rendet alapul véve bizonyítottan két áldozata ellenére Pipásról mint sorozatgyilkosról beszélhetünk.

A bérgyilkos definícióját az FBI kézikönyve mindig egy bűnözői vállalkozás résztvevőjeként határozza meg. Itt olyan szerződéses gyilkosról van szó, aki szakmai tapasztalatait valamilyen anyagi előnyért eladva követ el emberölést. Többségében, de nem minden esetben feltételezhető a közvetlen kapcsolat hiánya az áldozat és a gyilkos között. Magyarországon az ezzel kapcsolatos irodalom meglehetősen hiányos, *Kovács Lajos* rendőrségi forrás-

⁵⁶ John E. Douglas – Ann W. Burgess – Allen G. Burgess – Robert K. Ressler: *Crime Classification Manual – A standard system for investigating and classifying violent crimes*. Jossey-Bass, San Francisco, 2006, pp. 93–261.

ként állítja, az ilyen ügyek kapcsán az áldozatot ismerő elkövető sokkal gyakoribb. Egyfelől, mert a gyilkos is tisztában akar lenni vele, hogy a fizetsége arányban van-e az áldozat politikai, gazdasági súlyával, illetve kisebb régiókban pedig legtöbbször elkerülhetetlen az előzetes ismeretség. Vagy tanyai, falusi környezetben éppen a családfő bérlő fel alkalmi munkását a felesége megölésére. Egyébként ezt az előzetes ismeretséget támasztja alá az amerikai olasz maffia szervezetének működése is, ahonnan az FBI átvette a szerződéses gyilkos fogalmát. A Cosa Nostra minden emberölést szóban kötött szerződésben⁵⁷ érvényesített vagy fogadott el, tehát a felbérelt elkövető pontos elvárásokkal és garanciákkal dolgozhatott. Az ennek ellenére felvetődő bizalmatlanságok és árulások hatására törekedni kezdtek arra, hogy senki ne ismerje az egész megbízási folyamatot, és maga az elkövető is lehetőleg az áldozatnak csak a hétköznapi szokásairól tudjon. Hiába a szervezet több államon áthúzódó lefedettsége, a legtöbb bérnyilkos ismerte legalább névről az áldozatait, maguk a bérnyilkosok pedig nemcsak ismertek, de nagyon népszerűek is voltak (például *John Mirabellát*⁵⁸ azért nem merték élete alkonyán megölni, mert annyi csoportnak dolgozott, és ismerte a belső információit, hogy a vezetők jobban féltették a saját titkaikat, mint hogy a gyilkosság kockázatát vállalják).

Pipás bérnyilkosságát alátámasztja minden esetben a felbérlés megvalósulása, sőt a „*munkadíj*” fontossága, ami a pusztán élvezetből, illetve bosszúból történő gyilkolás toposzát is megkérdőjelezi.

A motiváció kérdése mellett fontos az elkövetői magatartás két szempontjának számba vétele. Az első az amerikai szakirodalomban MO-ként szereplő *modus operandi*, az elkövetés módja, a másik pedig az ügynevezett aláírás vagy névjegy. Az előbbi dinamikus perspektívája a nyomozásnak, egy bűnözői karrier fejlődésének vagy változásának közvetlen lenyomata. Hipotetikus példával élve a betörő először hangos csörömpölés közepette jut be a kirabolni szándékozott házba, majd később egyre hangtalanabb módszerekhez nyúl, mígnem kifigyelt üres házakba tör be. Pipás esetében viszont nem tudunk a *modus operandi* megváltozásáról. A rábizonyított esetekben mind lesből támadta meg bűntársaival az ittas áldozatot, majd miután a házban felakasztották, a testet leengedték, és az istállóban önakasztásként elrendezve helyezték el.

Névjegynek vagy aláírásnak nevezik a bűntettnek a bűnelkövető szerinti üzenetét vagy értelmét. Ez lehet az áldozat valamely hozzátartozójának kény-

⁵⁷ Carl Sifakis: A maffia enciklopédia. Glória Press, Budapest, 2001, 310–311. o.

⁵⁸ Uo. 233–234. o.

szerítése, hogy a tettet végignézze, vagy az áldozat elcsúfítása. Pipás esetében az élettörténet alapján egyértelműen nem zárhatjuk ki ennek a meglétét. Az áldozatai olyan családapák voltak, akik vélt vagy valós rossz tulajdonságaik miatt hasonlíthattak az őt ért fájdalmak elkövetőire. De az öngyilkosságának való beállítás mindezt mégis megkérdőjelezi.

A helyszín

A Szeged környéki tanyavilág, szűkebb értelemben Átokháza, Ruzsa, Öttömös, Kelebia és Mórahalom területén élt Pipás Pista. Semmilyen információ vagy feltételezés nem áll rendelkezésünkre, amely arra utalna, hogy valaha elhagyta volna ezt a területet. Az ellene indult peres eljárás dokumentumai és a környéken élő legendák egyaránt azt állítják, hogy Pipás Átokházán született és nőtt fel. A következőkben igyekszem számba venni a környék természeti adottságait.

Az alföldi nagytájon belül a Duna–Tisza közti sík vidék közepe táján a Dorozsma–Majsai-homokhát déli részén fekszik ez a terület. Az Ásotthalomtól nyugatra lévő, a határ menti Kelebiával határos átokházi terület beszédes nevét *Ferenczi János* tanító etimologizálta. „*Átokháza vagy Szatyorklak, hogy a szabadkaiaknak a szegedi határba való becsapásait megakadályozza [a] város, e futóhomokot kiosztotta tanyaföldnek, s mivel az több évig nem termett semmit, azért nevezték el az ott lakók Átokházának.*”⁵⁹ Az etimológiát nem kell elfogadnunk érvényesnek ahhoz, hogy megállapíthassuk: az ilyen név egy kívánt vagy egy tagadhatatlan szempont szerint definiálja újra a közösséget, azaz Átokháza agártársadalmának mindennapjait minden bizonnyal a nagyon kevésbé termékeny futóhomokkal folytatott küzdelem határozta meg.

Kiskundorozsma környékén is található egy másik Átokháza, amely a nyelvészek szerint a középkori kun *Altuk* családnévre és a település jelentésű -háza toldaléokra vezethető vissza⁶⁰, a Szeged melletti település esetében a kun eredetnél valószínűbb a homok „*átkozott*” szerepe, hiszen a Szeged környéki Átokháza a Giba Antal-féle az 1840-es térképen bukkan fel először. *Tömörkény István* is az előbbi eredetet valószínűsíti. „*Beszélik [...] hogy*

59 Szegedi helynevek. Magyar Nyelvőr, 1873/2., 95. o. Ezt az értelmezést követi Juhász Antal is. Juhász Antal: Átokháza. Adatok egy tanyasor megtelepedéséről és közösségi életéről. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve, 1972/73-1. Szeged, 1973

60 Börcsök Szilveszter – Makra János – Zsolnai József: A határ földrajzi nevei. In: Ásotthalom krónikája. Ásotthalom Önkormányzata, Ásotthalom, 2008, 24. o.

*valaha ottan tanyaverések történtek, de amely nép csak odament lakni, mind elpusztult vagyonában, egészségében, életében. Így maradt volna azután a puszta, s akkor kapta aztán a nevét az átokról, mely rajta fekszik.*⁶¹ A későbbiekben kihalt Szatyorlak név eredete pedig „*onnan ered, hogy az átokházi tanyasor szalagszerűen húzódott Szeged város határa mentén*”⁶².

Móra Ferenc a környékbeli homokvidéket *Georgikon* című munkájában a következőképpen vázolja: „*Homok, homok, homok, egynapi járóföldre mindenütt homok. Az az aranycsillámú szép fehér homok, amit csak a latin neve érzékeltet igazán, a harena. [...] Fűvel-fával megköthetik a homokot, elhitehetik vele, hogy ő erdő, rét, búzamező, szőlő- és kukoricaföld, de a hangja, az örök zizegés ma is az ősócéáné [...] azt hiszem, hogy a teremtő Isten itt az embereket sem anyagból formálta, hanem homokból.*”⁶³

A térség szélsőségesen kontinentális jellegű időjárása, a szintén nagy kilengéseket mutató csapadékeloszlás mellett jellemző a tartós nyár, hiszen az ország egész területéhez képest itt az egyik legmagasabb az évi napsütéses órák száma (2100 óra). A felszíni vizekben nagyon szegény területen a homokbuckák között a szél hatására létrejövő mélyedéseket, az úgynevezett semlyékeket inkább a talajvíz tölti fel. Mivel az ilyen és ehhez hasonló álló vizeket egyetlen felszíni vízforrás sem táplálja, a tavaszi–nyári időszakban könnyen kiszáradhat az egész térség. A talaj rossz adottságát jól jellemzi az alapkőzet, a dunai eredetű meszes homok, amely a gyengén humuszos homoktalaj kialakulásában nagy szerepet játszott.⁶⁴ Az 1800-as évek első felében megindult erdősítés célja az volt, hogy szántóföldeket és legelőterületeket teremtsenek a homokpusztaságból.⁶⁵ Beszédes, hogy az örök földes tanyák főként Rókabögyösön és Átokházán voltak, ahol a nagygazdai tanyák helyett inkább családi, úgynevezett farmtanyák voltak nagyobb számban.⁶⁶ Vagyis nem volt cél a rossz termőföld minél jobb hasznosítása érdekében az összehangolt termelés. „*Először 1852-ben a város [tudniillik Szeged] tanácsának határozata alapján adtak bérbe »a távol eső homokpuszták jobb minőségű földjéből« 10 ezer holdat, 10 évi időtartamra.*”⁶⁷ Az 1840-es években

61 Idézi Arany József: A határ benépesedése. In: Ásotthalom krónikája. Ásotthalom Önkormányzata, Ásotthalom, 2008, 32. o.

62 Börösök Szilveszter – Makra János – Zsolnai József: i. m. 29. o.

63 Móra Ferenc: *Georgikon*. Budapest, 1925. <http://mek.oszk.hu/00900/00966/00966.htm#2>

64 Kiss Andrea: A határ természetföldrajzi jellemzése. In: Ásotthalom krónikája. Ásotthalom Önkormányzata, Ásotthalom, 2008, 9–11. o.

65 Uo. 12. o.

66 Erdei Ferenc: *Magyar tanyák*. Budapest, 1942, 142. o.

67 Arany József: i. m. 35. o.

eladott átokházai és a környékbeli területek egyáltalán nem tartoztak a „*jobb minőségű földek*” sorába. Paraszti visszaemlékezések szerint Átokházától nem csak használhatatlansága miatt akart megszabadulni a város. „*Nagyapám mesélte, hogy azért adták el ezt a sor földet, hogy a szabadkaiak ne csapjanak át a szegedi járásra legeltetni.*”⁶⁸

Ezek a környezeti és társadalmi-gazdálkodási adottságok meglehetősen nehezzé, sokszor lehetetlenné tették a földművelést és az állattartást egyaránt, a mezőgazdálkodás jövedelmezősége csekély volt. Nemcsak Átokházán, hanem a környék összes tanyai településén is.

A nyomozás kezdete, az ügy bűne?

1932. június 7-én Szeged-Alsóközpont rendőri kirendeltségén két tiszthelyettes jelentett egy különös esetet, amelyet az aznapi őrzőjáratukon tapasztaltak. Szolgálati útjukat járva egy asszony szólt nekik, hogy *Németh Veront* becipelte egy férfi egy közeli tanyára. *Sáringer Ignác* főtörzsőrmester későbbi tanúvallomása szerint a kérést komolyan vették *Gálik István* törzsőrmesterrel, és meg is jelentek a nevezett tanyán. A helyszínen találták *Németh Veront* *Vér Józseffel* perlekedve. A kérdőre vonás hatására *Németh Veron* elmondta, hogy három hétig vadházasságban élt *Vér Józseffel*, de mivel a férfi nem tudta eltartani, a kapcsolatot megszakította. Ezen a napon *Börcsök Imre* esküdthöz sietett, hogy bizonyítványt szerezzen a cselédkönyv kikéréséhez. Útközben ragadta el *Vér József*, és cipelte be ebbe a tanyába, hogy az együttélés folytatását mégis kieszközölje. Ezt *Németh Veron* elutasította a csendőrök jelenlétében is, ezért *Vér József* kényszerű távozása után a nő megkérte a tiszthelyetteseket, hogy kísérik haza. Útközben elmondta, hogy *Vér Józseftől* hallotta azt a történetet, miszerint tíz éve *Dobák Antal* nem öngyilkos lett, hanem a felesége egyetértésével *Pipás Pista* akasztotta fel, és ezért száz liter bort és két birkát kapott. Ezt *Vér Józsefnek* a felesége, *Tombácz Piros* (*Dobák Antalné* lánya) mesélte el, amikor egy családi veszekedéskor *Vér Józsefet* azal fenyegette meg, hogy vigyázzon magára, mert könnyen *Dobák Antal* sorsára juthat. A két tiszthelyettes tanúkihallgatásra berendelte *Vér Józsefet* és később *Tombácz Piros* is. Ennek apropóján indult meg maga a nyomozás.

Ember Judit *Pipás Pistáról* szóló dokumentumfilmje már a megkezdett nyomozástól veszi fel a fonalat, *Pintér Ferenc* rendőrtiszt és *Bauer Ede* de-

⁶⁸ Idézi Arany József: i. m. 35. o.

tektívfelügyelő munkájától, akiket a film szerint egy fiatal csendőrtiszt vezet Pipás, a tompai cigánysoron tartózkodó⁶⁹ gyanúsított nyomára.

Szabó László eseteleírása⁷⁰ viszont egy névtelen levéllel kezdődik, amely 1932 márciusában érkezett a szegedi ügyészségre az utóbbi évek öngyilkosságairól. A levélből Szabó László idézi is azokat a sorokat, amelyek egyértelműen Pipás Pistát teszik felelőssé az akasztásokért. A levélíró a Börcsök és a Dobák család legfiatalabb tagjait ajánlja kikérdezésre, egyfelől az érintettség hiánya miatt, másfelől (az okot meg nem nevezve, hogy miért) biztosan tudnak róla. Mindenesetre érdekes, hogy azt a két családot említi a levél, amelyek esetében valóban eljárás indult. *Veszélka Attila* az általa jegyzett Pipásról szóló dokumentumregényben szintén nem tartja valószínűnek Szabó verzióját⁷¹, habár közli, de nem jelöli meg azt a forrást, amelyen mindez alapulhat. A *Délmagyarországnak* több beszámolója 1932 októberében vetette fel először, hogy az ügy egy névtelen levéllel kezdődött.⁷² Ennek eredete pontosan nem ismert, de a névtelen levél toposza a tiszazugi asszonyok elleni büntetőügyben is történetkonstituálónak szerepelt: „1929 áprilisában névtelen levél tájékoztatta a szolnoki ügyészséget arról, hogy egyesek légyapírból kiáztatott arzénnel mérgezik a rokonaikat.”⁷³ Mindenesetre a két ügy közötti strukturális kapcsolatok okozhatták ennek a topikus elemnek az átvételét. 1929 folyamán a tiszazugi asszonyok ügyében Nagyrév és Tizsakürt temetőiben 162 arzénrel megölt ember tetemének számbavétele után nem kutattak további áldozatok után. Pipás esetében is hiába szólt a szóbeszéd nagyságrenddel több áldozatról, a hatóságok nem vettek róla tudomást.

A közvetlen „*ténybizonyítékok*” (orvosi leletek, tárgyi bizonyítékok) nélkül vallomásokra támaszkodó büntetőügyben Dobák Antalné vallomásaiban elismerte bűnösségét férje meggyilkolásában, Pipás Pistát elkövetőként nevezve meg. Érdekes módon a tanúvallomásaiban nem foglalta bele, hanem azt később pótlólagos megjegyzéssel kiegészítve számolt be arról, hogy Pipástól megnyugtatóképpen hallotta, hogy a Börcsök család fejét is ő akasztotta fel.

A tanúkihallgatások egybehangzó állításainak hatására a szegedi királyi ügyészség engedélyt adott Dobák Antal exhumálására és törvényszéki orvosi vizsgálatára. A boncvizsgálati jegyzőkönyv a nyelvcsont nagy nyúlványának

69 Pipás Pista és társai. Magyar dokumentumfilm. Rendezte Ember Judit. 1983, 98. perc

70 Szabó László: Bűnügyi múzeum. Minerva Kiadó, Budapest, 1968, 276–290. o.

71 Veszélka Attila: Pipás Pista – Az átokházi tanyavilág hóhéra. Bába Kiadó, Szeged, 2006, 23. o.

72 Délmagyarország, 1932. október 12–13.

73 Gyáni Gábor: Arzénes asszonyok. Rendhagyó sorozatgyilkosság a Horthy-korban. Rubicon, 2008/7–8. <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/arzenesasszonyokrendhagyosorozatgyilkossagahorthykorban/>

törését állapította meg, míg tisztázatlan, hogy a pajzsporc szarvainak törése a halál előtti vagy a temetés utáni folyamatok terméke. Emiatt maga az önakasztás vagy erőszakos akasztás nem dönthető el az áldozat vizsgálata alapján.

A másik feltételezett áldozat, *Börcsök István* exhumálása viszont teljesen lehetetlennek bizonyult. A halálesetnek nincs nyoma sem a szegedi magyar királyi rendőrkapitányság irattárában, sem a magyar királyi ügyészségnél, mivel az eltemetéshez nem kérték ki az engedélyt. Börcsök István 1919. május 26-án halt meg, de az illetékes Alsóközpont nem jelentette, és nem is kért engedélyt a temetéshez a szegedi ügyészségtől, mert Alsóközpont ekkor kommunista vezetés alatt, míg Szeged „*francia impérium alatt állt*”⁷⁴.

A büntetőeljárás ettől kezdve szinte csak a tanúvallomásokra épülhetett, ezek alapozták meg Pipás elkövetői minősítését. A kérdés, hogy milyen elkövetői magatartást tulajdonítottak neki.

Dobák Antalné vallomása

1932. július 21-én hallgatta ki⁷⁵ először Dobák Antalnét a rendőrség. A gyanúsítást megértette, és bűnösnek vallotta magát, de vajon miért volt hajlandó minden bizonyíték nélkül bevallani a gyilkosságot? Dobákné kihallgatása után tíz nappal végezték az áldozat halotti szemléjét. Előfordulhat, hogy az írni-olvasni tudó nő meggyőzőhető volt, a boncolás mindenképpen bizonyítja az önakasztást vagy az erőszakos halált. Vallomásában azt állította, néhai férjének rossz volt a viszonya gyerekeivel, mostohalánya, Tombác Piros és a legidősebb, Maris nevű gyermeke az állandó veszekedések hatására⁷⁶ többször átszökött Pipás Pistához éjszakára. Egyik ilyen alkalommal vetette fel Pipás, hogy el kellene tenni láb alól az öreget, és ő elvállalná a munkát. Érdekes módon miután ezzel a mondattal a megbízói szándékot implicit módon nem ismerte el, a következő mondatot egy logikai lépés kihagyásával oldotta meg: „*Egy vasárnap délután átmentem én is Rieger⁷⁷ Pálnéhoz, ott volt*

⁷⁴ CSML VII. 2. b. B5336/1932. Szegedi M. Kir. Rendőrség jelentése Börcsök István haláláról.

⁷⁵ CSML VII. 2. b. B5336/1932. Dobák Antalné vallomási jegyzőkönyve.

⁷⁶ Ember Judit kutatómunkája alapján a veszekedések egyik központi témája az volt, hogy Dobák Pirosnak megtiltotta, hogy találkozzon a jövőbelijével. Éppen ezért menekült a lány több alkalommal Pipáshoz, mert az ő szállásán tudott találkozni azzal a szerelmével, Vér Józseffel, akivel tíz évvel később a kapcsolata annyira megromlott, hogy lehetőséget adott Pipás kézre kerítésére. Ember Judit: Pipás Pista. In: Zalán Vince (szerk.): *Az Ember-lépték*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 175. o.

⁷⁷ Pipás Pista házasságát többféleképpen írja a legtöbb hivatalos dokumentum is: Rieger, Riegel, Riger. Én a vallomási jegyzőkönyvben található Rieger formát használom.

*Bende István is. Ekkor megbeszéltük, hogy ők ketten és Császár József majd egy alkalommal fel fogják akasztani Dobák Antalt, de az időpontot nem határoztuk meg.*⁷⁸ Nem közli, hogy milyen szándékkal érkezett Pipáshoz, mondatfűzése alapján mintha nem is tudott volna előzetesen Pipás ajánlatáról. De a mondat tartalma szerint egy teljesen végleges tárgyalási szituációban vett részt bármiféle meglepődés nélkül, sőt az utolsó tagmondat többes szám első személye az ő egyetértését is feltételezi.

A gyilkosság elkövetéséért cserébe bort, húst és búzát kértek tőle. Dobákné ígéretet tett egy mázsa búza, huszonnyolc liter bor és egy sonka átadására. Az előzőleg idézett mondatában anélkül szerepelt *Bende István* és *Császár József* neve, hogy tisztázva lett volna a szerepük az egész ügyet tekintve. A fizetség hallgatólagos megbeszélése után tér ki arra, hogy Pipás és Bende elkísérték haza, hogy megbeszéljék, miként követik el az akasztást. Dobákné vallomásában Császár József azért is lehetett ott, mert az egyik lányának udvarolt. Távozásuk előtt *Rieger Pálné* és Császár megnyugtatta, hogy elterveztek mindent. Dobákné vallomásában eddig tart az előkészületről szóló szakasz. Pipás kapcsán konzekvensen a *Rieger Pálné* nevet használja azon az egyetlen mondaton kívül, amely szerint a „*Pipás Viktor*” felajánlja Dobák megölését. Mindazonáltal semmilyen értelemben sem kerül szóba a bűntárs múltja, kapcsolata az ügygel.

A gyilkosság estéjéről, megtudjuk, hogy Dobákné aznap este, 1922. március 22-én férjével, Dobák Antallal átment *Selymes István*hoz dohányt kérni. Este kilenc óra tájban értek haza, a férfi először a birkaistállóhoz ment, majd amikor onnan a konyhába belépett, megragadta az ajtó mögött álló *Rieger Pálné*. Császár és Bende előugrott, hogy a férfit a szobába behúzva felakasszák a mestergerendára.

A gyerekek, Dobák Mária, Antal és Teréz sírva szaladtak az udvaron várakozó anyjukhoz. A férj halála után Császár és Bende leemelte a halottat, és kivitték a boroskamrába. Dobákné szerint *Rieger Pálné* is ment velük. A kamrában újra felkötötte valamelyikük, de emlékezte szerint *Rieger Pálné* az ajtóban állt. Ezzel némiképp megerősíti a Pipáshoz köthető legendás elemet, miszerint a gyilkos sohasem nyúlt halotthoz.

Az öngyilkosság preparálást Dobákné vallomásában főként Császárnak és Bendének tulajdonítja. Ők mentek a szakajtóért, amelyet felfordítva a halott lába alá toltak, majd többször ellökték, mintha az áldozat rúgta volna el. Végezván a helyszínnel, Császár egy húszliteres hordót hozott ki magával a

⁷⁸ CSML VII. 2. b. B5336/1932. Dobák Antalné vallomási jegyzőkönyve.

kamrából. Bende a birkaól ajtaját levette és eldőlvé hagyta. A húsz liter bor sorsáról nem tudunk meg semmit, viszont az ajtó levételére később magyarázatot ad.

Dobákné elmondása szerint először Pipás távozott, majd Császár és Bende 23 óra körül. Bende távozóban megfenyegette az asszonyt, hogy a rendőrségnek önakasztást mondjon, különben felakasztja az egész családot. Bende ekkor közölte vele a birkaól ajtajának szerepét: a ledőlésének hangjára ébredt fel Dobákné, és a birkákat megnézve vette észre, hogy a férje felakasztotta magát. Nem teljesen érthető, mindezzel mi volt Bende célja, minthogy az asszony úgyis csak hajnalban értesítette a szomszédját.

Hajnali négy óra körül a három gyerekkel együtt átment *Fodor Györgyhöz*, ott Dobákné előadta, mire lett figyelmes az éjszaka. A szomszéd befogott, és reggel nyolcra meg is jelentek a rendőrök és az orvos a háznál. Ők a halottat elszállították az alsóközponti halottasházba, és másnap el is temették. A tanúk kihallgatása és a halott megvizsgálása után minden valószínűség szerint még a helyszínen önakasztást állapítottak meg.

Ám Bende azon az éjjelen még azt is kérte Dobáknétól, hogy a férje felakasztásához használt kötelet égesse el, miután a rendőrök leszedik a testet. Az özvegy másnap este így is tett, a tanúvallomásaiban megjegyzi, hogy a kötelet Bende hozta magával az akasztáshoz. Pontosán nem tudható, miért kellett a kötelet elégetni, de a kötélkérdés kapcsolódik egy Pipás Pista-legendához⁷⁹, miszerint egyetlen kötéllel ölte meg összes áldozatát. *Acsai Andor* kiküldött rendőr a jelentésében megemlékezik arról, hogy a kötél eltűnt a helyszínről, de különösebb okot nem tulajdonít ennek. Egyszerűen öngyilkosságot állapít meg Dobákné elmondása alapján, miszerint egy földbérleti szerződés miatt tartoztak az egyik szomszédjuknak. Semmilyen adat nincs arról, hogy ennek a valódiságát bárki ellenőrizte volna.⁸⁰

A temetés után megkezdődött a gyilkosok kifizetése. Három-négy nappal a temetés után először Bende jött le a beígért borért, búzáért. Dobákné egy tizenhárom literes hordót, és egy nyolcliteres kannát adott át tele borral, ezenkívül sonkát, és huszonöt kilogramm rozslisztet. Érdeemes megjegyezni, hogy Császár Józsefnek külön nem adott semmit, mivel Dobákné állítása szerint sógorságuk miatt egy kenyéren éltek.

Később nem Pipás, hanem Mária lánya jött el Dobáknéhoz mondván, „*keresztanyámhoz küldtek egy kis maradékért*”. Dobákné egyharmad sonkát adott

⁷⁹ Az RTL Klub *XXI. század* című műsorában több helybeli író beszél a legenda tovább éléséről. <http://www.rtlklub.hu/hirek/XXI/video/26189>

⁸⁰ CSML VII. 2. b. B5336/1932. Rendőrségi jelentés Dobák Antal haláláról.

csak neki. Pár nap múlva Dobákné szerint Pipás maga is eljött, akkor tizenöt-tizenhat liter bort is adott. Nem tudjuk, hogy Pipás azért jött-e, mert kevesellte a lányának adott sonkát, vagy saját magát nem akarta gyanús helyzetben feltüntetni.

Később, közvetlenül a cséplés után adott Pipásnak még egy mázsa búzát. De ezt már nem az akasztásért, hanem a szőlőkapálásért és a búzaaratásban végzett munkájáért kapta. Vagyis a munkakapcsolatot nem szakította meg Pipás az áldozat özvegyével.

A tanúvallomásaiban Bende Istvánról és Császár Józsefről érdemben semmit nem mondott, de azt kijelentette, hogy Tombác Piros, a későbbi Vér Józsefné ekkor nem tartózkodott otthon, mert tiltott határátlépésért Szabadkán ült. Csak a haláleset után egy héttel tért haza.

A vallomása kiegészítésében Börcsök István feleségét „*magához hasonló felbujtóként*” megemlíti.

Börcsök Istvánné vallomása

A rendőrök emiatt kihallgatták Börcsök István feleségét is. Ő a vallomási jegyzőkönyvben Dobáknéval ellentétben a férjével való közös életének fontosabb eseményeit veszi számba.⁸¹ 1899-ben házasodtak össze, és húsz évig éltek együtt, ezalatt nyolc gyerekük született, akik közül kettő meghalt. A hat élőlől négy fiú és két lány. Férjével a vallomás szerint az első éveket leszámítva boldogtalanul éltek az áldozat iszákossága miatt. 1908-ban egy-két hétnyi különválás után a férj kérésére az asszony visszament, de Börcsök italproblémái nem szűntek meg.

Rieger Pálnét 1915–1916-ban ismerte meg, amikor Átokháza szélén, nem messzire a Börcsök-tanyától lakott, és vetőbúzákat cseréltek vele. Dobáknéhoz hasonlóan ő is a férjezett nevén, és nem a gúnynevével nevezi meg Pipást, illetve az is kiderül, hogy már az első világháború idején kialakította férfiidentitását. Pipásról úgy beszél, mint olyan „*ember-asszony*”, aki napszámos munkája és férfiruházata miatt kapta a Pipás Viktor nevet. Itt is látható, hogy a Pipáshoz kapcsolt keresztnév használata nem volt konzekvens.

1919 elején került vele közelebbi kapcsolatba, mert Csorván lévő másik tanyájukat kiadták Pipás Pistának bér helyett napszámos munka végzéséért cserébe. Egyik ilyen segédkezéskor Börcsök Istvánné panaszkodásaira válaszként

⁸¹ CSML VII. 2. b. B5336/1932. Börcsök Istvánné vallomási jegyzőkönyve.

ajánlotta fel, hogy felakasztja az öreg Börcsököt. Ebben a tekintetben ugyanúgy vall, mint Dobákné, azzal a különbséggel, hogy ő itt elismer egy olyan beszélgetést is, amiben ő közvetlenül hallja az ajánlatot. De a vallomása szerint csak hallgatólagos beleegyezését adja.

Pár nappal később Pipás Pista Mária nevű lánya, aki Dobákné vallomásában is feltűnik, itt is megjelenik mint a bért elhozó ember. Még a büntetőeljárás előtt a lánya meghal, és feltételezett unokájáról semmilyen információja nincs. A lány itt közli Börcsöknével, hogy nem kell aggódni, Pipás Pista kézben tartja az ügyet, és már társakat keres maga mellé.

Az első ajánlat után egy-két héttel Pipás megnevezte a társait. *Vecsernyés János* parasztleány számára háromezer koronát kért, de a saját díjazása kapcsán nem állt elő határozott összeggel. Mindebben megegyeztek, és Pipás közölte, hogy társával másnap este el is jönnek, a kutyák nem fogják megugatni őket, mert ismerik őt. Amikor pedig a lóistállóban megütögetik a lovak farát, és az állatok dübörgésére kijön a férj, ott a helyszínen fel is akasztják. Börcsökné egyedül a tizenhat éves Imre fiának árulta el, mire készülnek, minthogy ő szintén megtapasztalta apja kegyetlen természetét.

1919. május 22-én a tanyájuk egyik szobájában aludt férjével és két kislányával, a két fia a mellettük lévő szobában volt. Másik idősebb fia a nagybátyjánál élt, míg Imre a lóistállóban aludt, mert legidősebb gyerekként ez volt az állandó lakhelye.

Az éj folyamán Börcsökné elbeszélése szerint *Vecsernyés János* és *Pipás Pista* bement az istállóba, és kezdték csapkodni a lovak farát. Az óra ütése miatt Börcsökné pontosan emlékszik arra, hogy az urával együtt három óra-
kor ébredtek fel a lovak mozgolódására, de a férje csak egyedül ment ki az istállóba. Ott egyből el is kapták, mert Börcsökné tanúvallomása szerint többször azt kiáltotta: „*Hallod-e, he, gyere ki!*” Az asszony csak a konyhaajtóig ment ki, ahol fél óra múlva már meglátta *Pipást*, *Vecsernyést*, és a fiát, *Imrét*. *Pipás* mindent rendben lévőnek talált, de elkérte a nagykamra kulcsát, mert szerinte nem jó, ha az állatok között van felakasztva. A kulcsot megkapva *Vecsernyés Jánossal* áttette a hullát. De Börcsökné szerint *Imre* sem ebben, sem a tett elkövetésében nem segédkezett, mert a házba való bejövetelükkor *Pipás* többször is megszólta *Imrét*, amiért egyáltalán nem segített az áldozat megfogásában. A megbántott *Imre* a szobájába vonult, Börcsökné sírására pedig felébredt a két kisebb fiú, akik megtalálták az apjukat. Ekkor *Imrét* elküldte a nagybátyjáért, vissza már *Török Jánossal*, az anya testvérével együtt jött. Egy másik szomszédért is elküldetett, majd az így összeálló „*tanács*”

határozta el, hogy noha nincs már élet az öreg Börcsökben, de nem vágják le, míg a hivatalos szervek meg nem érkeznek.

Ekkor Börcsökné áthívatta Pipás Pistát, őt küldte el az orvosért és a rendőrökért. Kérdés, ha már nála volt két férfi, akiből az egyik éppen a testvére volt, akkor mi szükség volt egy napszamosra. Dobákné esetében az elsőnek áthívott szomszéd tette meg a bejelentést.

Pipás először Várostantyára ment, ahol az orvos rendőrség nélkül nem volt hajlandó kivonulni, ekkor Alsóközpontban talált rendőröket és egy tisztiorvost, akik szinte már a helyszínen megállapították az öngyilkosságot. A kötélről levágott tetemet Börcsökné csak a házban letakarítva volt hajlandó megnézni, addigra a rendőrök kihallgatták, amit egyetlen dorgáló mondattal zártak le („*Annus, minek engedted, hogy a férjed annyit igyon*”⁸²). Azzal az indokkal zárták le a nyomozást, hogy az iszákossága vihette rá az öngyilkosságra Börcsök Istvánt.

Börcsökné két nappal később, május 25-én a temetés után a Halasi-féle vendéglőben két birkát vágatott és hatvan liter bort szolgált fel a gyászoló rokonoknak. Dobák esetében semmit sem tudunk a temetés megtartásán kívül.

Félt egyedül a tanyán, ezért Pipás Pistát a lányával együtt 1920 végéig magához vette, Vecsernyés János háromezer koronáját pedig kifizette, de részben kék és fehér pénzben, „*miután már akkor sok fehér pénz is volt forgalomban, mert ekkor a kommunista uralom állott*”⁸³. A büntárs megfizetése kapcsán érdemes felvetni a kérdést, vajon Pipás Pista tudatosan nem kért-e pénzbeli fizetséget.

Pipás nem szeretett dolgozni ott-tartózkodása alatt, emiatt Börcsökné elmondása alapján gyorsan unni kezdte őt. Négy pulyka eltűnését egyértelműen az új lakója számlájára írta, ezt Pipás Börcsöknének nem tudta hitelt érdemlően megcáfolni. Emiatt összekülönbözött az özvegyel, és menni kényszerült. A konfliktus felveti a kérdést, vajon Pipás elesett nőket védelő nimbusza pusztán csak szóbeszéd-e. Hiszen éppen az általa megölt férjhez hasonlóan élt együtt Börcsöknével, illetve élt vissza a helyzetével. Ráadásul távozása előtt megfenyegette az özvegyet, aki éles ríposzttal jelezte, hogy ő tanúsítani tudja Pipás bűneit. A kölcsönös függés helyzetét elfogadva Pipás ötven kilogramm rozst és ötven kilogramm búzát kért a férj megöléséért és a nyári munkáért. Börcsökné vallomása alapján a később legendává váló női gyilkos nem „*a nehézségektől való megszabadítóként*”, inkább „*a pozícióját*

⁸² CSML VII. 2. b. B5336/1932. Börcsök Istvánné vallomási jegyzőkönyve.

⁸³ Uo.

kihasználó zsarnokként” viselkedett. Noha a konkrét javadalmazás elutasítása, Börcsökné félelme, ami miatt magához hívta Pipást lakni, mind arra utal, hogy Pipás hosszú távra tervezhetett az özvegyel.

Az első ismert áldozatának özvegye, Börcsökné a tanúvallomását azzal zárja, hogy 1922-ben találkozott Dobáknéval a várostanyai piacon, ahol részvétét fejezte ki a frissen megözvegyült asszonynak. Kérdésére, hogy miként halt meg a férje, Dobákné csípősen annyit felelt, úgy, mint a te urad. Ekkor derült ki, hogy ígérete ellenére Pipás mással is megosztotta a titkát. A piacon a vallomás szerint egymást győzködték, hogy egyikük esete sem fog kiderülni, erre maga Pipás adott nekik garanciát. Utóbbi kétes értékű biztosítéktól eltekintve talán ez lett volna az a helyzet, ahol felvetődhetett volna közöttük más általuk ismert özvegy hasonló esete. Elképzelhető, hogy tényleg nem ismertek más ügyet, hiszen Dobákné a Börcsök-ügyön kívül más családról nem beszélt. Azonban az allporti pluralizmus ignoranciája is könnyen magyarázhatja a helyzetet, miszerint mindenki feltételezi, hogy rajta kívül mindenki más tartja a száját.⁸⁴

Egy nappal később a tanúvallomását Börcsökné a Vecsernyés Jánossal való szembesítés hatására megváltoztatta. A tett elkövetése után nem ő, hanem már az ott élő Pipás fizette ki Vecsernyést, de ő adta a pénzt rá. Vecsernyés elmondása szerint csak ezer koronát kapott, míg elmondása alapján Börcsökné háromezer koronát adott Pipásnak.

Az akasztásért kapott anyagi javak és lehetőségek megszerzésében mindenesetre szerencsésnek mondható. Börcsök haláláért nem kért ugyan fix összeget, de kétezer koronán kívül állandó lakhelyet szerzett magának majdnem egy évre, majd pedig egy mázsa gabonával távozott.

Dobáknéhoz, mint már láttuk, ő ment a javadalmazásáért, noha először a lányát küldte. Biztosan nem tudhatjuk mennyire volt ez tudatos döntés, ám a gyanú elterelése szempontjából hasznos lehetett. Ráadásul mindkét esetben majd annyi fizetséget kapott, mint a két társa együtt.

A *modus operandi*, az elkövetés módja kapcsán felvetődik azonban a kérdés, hogy 1919-ben miért egy, míg 1922-ben miért két büntárssal dolgozott. Ha csupán az elkövetésben való jártasságot nézzük, akkor hipotetikus módon éppen fordítva kellene lennie. Talán Dobák nagyobb testalkatával és kevésbé iszákos magatartása lehet a magyarázat...

⁸⁴ Angelusz Róbert: *Optikai csalódások*. Pesti Szalon, Budapest, 1996, 138. o.; Theodore M. Newcomb: *Social Psychology*. The Dryden Press, New York, 1950

TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

A büntetőbírósi tárgyalás folyamán a Pipással való szembesítés hatására Börcsökne elismerte, hogy valójában ő bírta rá Rieger Pálnét a gyilkosságra.⁸⁵ Ám egy ilyen szembesítés hitelességét megkérdőjelezi a másik felbujtóval, Dobáknéval való szembesítés. Dobákné félelmét a *Délmagyarország* tudósítója jegyezte le: „*»Még ma is, hogy zár alatt vagy, azt mondom, ha kiszabadulsz, a családom lesz az első, akikkel végzel...« Pipás villantja a szemét Dobáknéra, aztán csendesen mondja: »Egyebet nem tudok mondani, minthogy nagyon is jó ember volt Dobák.«*”⁸⁶ Pipás fenyegetése és ennek a bűntársra gyakorolt hatása kérdésessé teszi a csupán végrehajtóként feltüntetett szerepkörét.

⁸⁵ Veszélka Attila: i. m. 97. o.

⁸⁶ Uo. 95. o.